

PRÁVNÍ ÚPRAVA OCHRANY LIDSKÉHO ŽIVOTA V HISTORII SAMOSTATNÉHO ČESKOSLOVENSKA

DARINA POPOVIČOVÁ

Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Katedra právní teorie

Abstrakt

Jedním ze základních lidských práv je právo na život. Toto právo je však provázáno řadou sporných momentů, o kterých nepanuje celospolečenská shoda. I dnes se vedou četné diskuse o uplatnění práva na život před narozením (v souvislosti s prováděním umělého přerušování těhotenství, výzkumu na embryonálních kmenových buňkách atd.) nebo v případě euthanasií a uplatňování trestu smrti. Přístup k ochraně lidského života má za sebou dlouhý historický vývoj mimo jiné i vzhledem ke zmiňovaným kontroverzním tématům. Ve svém příspěvku se budu věnovat relevantní právní úpravě v období od vzniku Československa do současnosti.

Klíčová slova

Lidská práva, lidský život, právní ochrana lidského života, umělé přerušování těhotenství, euthanasie, trest smrti

Abstract

Right to life is one of the fundamental human right. It is connected with a number of controversial moments, witch causes social disagreements. Even in this time there are many discussions about right to life before birth (in asociation with intentional abortion or research on embryonal stem cell) or in case of euthanasia or death penalty as capital punishment. There are long historical development in attitude to legal protection of human life even in connection with controversial moments previously mentioned. In my paper there will be mentioned legal regulation since the establishment of Czehoslovakia untill present days.

Key words

Human rights, human life, legal protection of human life, intentional abortion, euthanasia, death penalty

I. Úvod

Lidský život je pro každého člověka a občana hodnotou nejvzácnější a je v zájmu jednotlivce, ale i v zájmu veřejném, aby tato hodnota byla patřičně chráněna. Právo na život a jeho ochranu je jedním ze základních lidských práv. Ochrana lidského života však není ve všech směrech absolutní, respektive v každém stupni vývoje, vzpomeneme-li kontroverzní okolnosti provádění umělého přerušování těhotenství, euthanasie nebo také trest smrti jako sankce za závažné trestné činy. Lidská práva mají své místo v právních řádech velkého počtu demokratických států již pár století. Míra ochrany, zvláště v těch kontroverzních momentech, o nichž se vedou vášnivé debaty, je rozdílná a v průběhu doby či se změnou režimu (jak tomu bylo v našich podmínkách) se více či méně razantně mění.

Přístup k ochraně lidského života má za sebou dlouhý historický vývoj. Až v dnešní společnosti můžeme hovořit o tom, že lidskému životu je přisuzována natolik vysoká hodnota, která je chráněna předpisy ústavními i zákonnými. Nicméně i v dnešní společnosti existuje tendence dívat se na lidský život v termínech funkčnosti. Když se ohlédneme do historie, musíme ale přiznat, že v našich dějinách bylo pohrdání lidským životem zcela běžné.

V tomto příspěvku se pokusím zhodnotit úroveň práva na život a jeho ochrany v našich podmínkách zejména v kontextu historického vývoje od vzniku samostatného Československa. Mou snahou je zmapovat právo na život jako takové v období Československa, tedy od vzniku samostatného státu v roce 1918 až do současnosti. Nebude tedy chybět ani současná právní úprava pro dotvoření ucelené představy o vývoji dané problematiky. Vedle toho se v tomto příspěvku zaměřím na jednotlivé aspekty práva na život, tedy jednotlivé kontroverzní momenty práva na život, na které ani v dnešní době nepanuje jednotný názor na způsob právní úpravy, což je patrné i ze změn, které lze v právním řádu v postupu doby od roku 1918 zaznamenat. Konkrétně mám na mysli otázky umělého přerušování těhotenství, provádění euthanasií, či uplatňování trestu smrti.

II. Ústavní ochrana práva na život

První ústavní listinou v období samostatného československého státu je ústava z roku 1920. V tomto dokumentu je stanoveno, že: „Všichni obyvatelé republiky Československé požívají v stejných mezích jako státní občané této republiky na jejím území plné a naprosté

ochrany svého života i své svobody, nehledíc k tomu, jakého jsou původu, státní příslušnosti, jazyka, rasy nebo náboženství. Úchytky od této zásady jsou přípustny jen, pokud právo mezinárodní dovoluje.“ Toto ustanovení je dále konkretizováno ustanovením o osobní svobodě. Ústava z 9. května roku 1948 obsahuje již ustanovení znějící takto: „Osobní svoboda se zaručuje. Může být omezena nebo odňata jen na základě zákona.“ V této lidově demokratické ústavě z roku 1948 nebylo právo na život jednoznačně vyjádřeno, ve své podstatě však bylo vysvětlováno na základě demokratických zásad první československé ústavy¹. V roce 1960 byla přijata socialistická ústava v jejímž článku 30. najdeme ustanovení, které stanovuje, že: „Nedotknutelnost osoby je zaručena.“ Právo na život tedy není jednoznačně vyjádřeno, nýbrž skryto v tomto vyjádření. Konkrétní zakotvení práva na život se do našeho ústavního pořádku vrací až po vzniku České republiky k 1. 1. 1993 v Listině základních práv a svobod.

V našem platném právním řádu je ochrana života dána na ústavní úrovni ustanovením v hlavě druhé oddílu prvním Listiny základních práv a svobod, který je nadepsán „Základní lidská práva a svobody“. Čl. 6 Listiny stanovuje:

- (1) Každý má právo na život. Lidský život je hoděn ochrany již před narozením.
- (2) Nikdo nesmí být zbaven života.
- (3) Trest smrti se nepřipouští.
- (4) Porušením práv podle tohoto článku není, jestliže byl někdo zbaven života v souvislosti s jednáním, které podle zákona není trestné.²

Není pochyb, že lidský život je pro každého jedince jednou z nejvíce ceněných hodnot, která je hodna ochrany ústavní tak i zákonné. Právo na život je jako princip přímo aplikovatelné, zároveň však vyžaduje konkretizaci v právním řádu například předpisy práva trestního. Z historického hlediska lze konstatovat, že právo na život bylo vždy zakotveno v ústavách československého státu, i když různě vyjádřeno i realizováno.

III. Ochrana lidského života v trestním právu

Ochrana lidského života v trestním právu prošla svým vývojem, byť bylo vždy chování ohrožující lidský život kvalifikováno jako trestný čin a lidský život byl vždy

¹ Zimek, J., *Právo na život*, Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1995, s. 7

² Usnesení č. 2/1993 Sb., o vyhl.LZPS jako součást ústavního pořádku ČR, Listina základních práv a svobod

v sledovaném historickém vývoji trestním právem chráněným objektem. Konkrétní ustanovení, která měla chránit před útoky ohrožující život člověka byla obsažena v době vzniku ČSR v zákoně č. 117/1852 o zločinech, přečinech a přestupcích. Tento rakouský zákon byl převzat tzv. recepční normou, která stanovila, že rakousko-uherský právní řád je nadále platný i po vzniku ČSR a tím zajistila kontinuitu právního řádu. Konkrétní ustanovení o vraždě a zabití najdeme v § 134, který zní: „Kdo jedná proti člověku v obmyslu, aby ho usmrtil, takovým způsobem, že z toho nastane smrt jeho nebo jiného člověka, dopustí se zločinu vraždy; i když výsledek tento nastal jen pro osobní povahu toho, jemuž ublíženo, nebo pouze pro nahodilé okolnosti, za nichž byl čin spáchán anebo jen z příčin vedlejších náhodou k tomu přistoupivších, pokud tyto příčiny byly přivoděny činem samým.“³ V následujícím ustanovení vymezuje tento zákon jednotlivé druhy vražd. Šlo zejména o vraždu úkladnou, do této kategorie zákon řadil otrávení jedem či jiným „potměšilým“ způsobem. Dalším druhem vraždy byla vražda loupežná, která je podmíněna zmocněním se cizí movité věci. Rovněž vražda zjednaná byla vražda provedená nájemním vrahem či někým, kdo byl k takovému činu pohnut třetí osobou. Posledním druhem vraždy je vražda prostá, která nespadá do žádné z výše zmiňovaných kategorií. V dalších ustanoveních tento zákon trestal zabití prosté, loupežné a při rvačce, jakož i vyhnání plodu vlastního a cizího.

Zákon z roku 1852 v Československu platil, navzdory řadě pokusů o rekonfiguraci trestního práva v roce 1926 a 1937, až do roku 1950, kdy byl přijat zákon 86/1950 Sb., trestní zákon. Teprve až tento zákon odstranil právní dualismus na území Československa. V tomto zákoně najdeme ustanovení k ochraně života člověka v hlavě šesté upravující trestné činy proti životu a zdraví. § 216 stanovil: „Kdo jiného úmyslně usmrtí, bude potrestán odnětím svobody na patnáct až pětadvacet let.“⁴ Další odstavec pak určuje kvalifikovanou formu trestného činu vraždy. Ani v tomto zákoně z roku 1950 nechybí ustanovení k ochraně života dítěte před narozením. Oproti předcházející úpravě zde nalézáme zásadní rozdíl, a to ten, že pachatelem, čili subjektem trestného činu v případě této skutkové podstaty může být pouze matka. K dalšímu tímto zákonem trestanému jednání proti lidskému životu je účast na sebevraždě, upravená v § 226. Můžeme říci, že navzdory tomu, že tímto zákonem bylo trestní právo inovováno, je tento předpis alespoň co se týče trestných činů vražd přežitkem

³ Zákon č. 117/1852 ř.z. ze dne 27. května 1852 o zločinech, přečinech a přestupcích

⁴ Zákon č. 86/1950 Sb. Trestní zákon ze dne 12. července 1950

minulosti.⁵ Zvláštností tohoto zákona odpovídající tehdejší době bylo ustanovení § 104 Vražda na ústavním činiteli, který jasně vypovídá o tom, že vražda osoby z vládnoucí vrstvy je považována za skutek závažnější než vražda jakékoliv jiné osoby. Tento zákon však platil pouhých 11 let, až do přijetí zákona č. 140/1961 Sb., jež platí až dodnes, navzdory skutečnosti, že v současné době je předložen již druhý návrh rekodifikace trestního zákona.

Právo na život vyžaduje, jak bylo výše již zmíněno, konkretizaci v právním řádu, například předpisy práva trestního. V oblasti ochrany lidského života hraje trestní právo důležitou roli, neboť jeho úkolem je zejména zabránění porušení či ohrožení právem chráněného objektu, v tomto případě lidského života, hrozbou trestněprávních sankcí a zároveň samotným uplatňováním trestněprávních sankcí tam, kde již k porušení či ohrožení lidského života došlo. Trestněprávní ochranu lidského života najdeme v našem platném právním řádu v zákoně č. 140/1961 Sb., kde ve zvláštní části, hlavě VII. jsou upraveny skutkové podstaty trestných činů proti životu a zdraví. Z těch, které jsou namířeny přímo proti lidskému životu, můžeme označit vraždu. Ta je upravena v § 219 odst. 1) a zní následovně: „Kdo jiného úmyslně usmrtí, bude potrestán odnětím svobody na deset až patnáct let.“ V odst. 2) je upravena kvalifikovaná skutková podstata vraždy. Dalším ustanovením je vražda novorozeného dítěte matkou upravena v § 220, které zní: „Matka, která v rozrušení způsobeném porodem úmyslně usmrtí své novorozené dítě při porodu nebo hned po něm, bude potrestána odnětím svobody na tři léta až osm let.“ Dále do této kategorie patří nedovolené přerušení těhotenství (§ 227 a násl.) a účast na sebevraždě (§230), tato ustanovení však budou blíže zmíněna v tomto příspěvku v souvislosti s problematikou interrupcí a euthanasí.

V ustanovení čl. 6 odst. 4 Listiny základních práv a svobod připouští, aby byl někdo zbaven života v souvislosti s jednáním, které podle zákona není trestné. Tato jednání blíže konkretizuje Trestní zákon v § 13 ustanovením o nutné obraně a v § 14 ustanovením o krajní nouzi.⁶ Krajní nouzí se podle trestního zákona rozumí čin jinak trestný, kterým někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému tímto zákonem. V takovýchto případech nejde o trestný čin, navzdory tomu, že by byl v souvislosti s odvracením hrozícího nebezpečí zmařen lidský život. Nebezpečí by však muselo představovat hrozbu mnohem horších ztrát. Naopak o

⁵ Zachar, A. *Historický vývoj trestnoprávnej úpravy vražd od prvopočiatkov po prijatie zákona č. 140/1961 Zb.*, Trestní právo 1/2007

⁶ Zákon č. 140/1961 Sb., Trestní zákon, §13 a § 14

o krajní nouzi nejde v případě, že bylo možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak anebo způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil (srov. § 14 TZ). V případě nutné obrany je stanoveno, že čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvajícím útok na zájem chráněný tímto zákonem, není trestným činem. Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku (srov. § 13 TZ). Obdobně jako u krajní nouze, i v tomto případě je nutno předpokládat okolnosti, kdy se nelze vyhnout ztrátě na lidském životě a stanovit tak beztrestnost.

IV. Historie ukládání trestu smrti

Jakkoliv je ustanovení Listiny týkající se práva na život před narozením nejasná, nebo lépe řečeno záměrně zastřená, v případě trestu smrti je ustanovení Listiny jednoznačné: trest smrti se nepřipouští. Toto ustanovení jasně svědčí o úrovni ochrany práva na život, které není zpochybňováno uplatňováním sankce trestu smrti za závažné trestné činy.

Tento stav trvá již 18 let, neboť 1. července roku 1990 nabyla účinnosti novela trestního zákona č. 175/1990 Sb., která až do té doby uplatňovaný trest smrti nahradila ustanovením v § 29, jímž byl trest smrti nahrazen alternativou odnětím svobody na doživotí s možností podmíněného propuštění po 20 letech výkonu trestu. Další alternativou je trest odnětí svobody v sazbě od 15 do 25 let.⁷ Na ústavní úrovni je nepřípustnost trestu smrti v platném ústavním pořádku České Republiky zakotvena v článku 6 Listiny základních práv a svobod vyhlášené ústavním zákonem č. 2/1993 Sb., tedy až o tři roky později než změna Trestního zákona.

Žijeme dnes ve společnosti, která přikládá lidskému životu vysokou hodnotu, což nebylo vždy samozřejmostí. Dnešní úroveň ochrany lidského života je výsledkem dlouhého historického vývoje a vlivů různých myšlenkových proudů včetně křesťanství.

Nicméně v historickém vývoji samostatného Československa bylo ukládání trestu smrti vždy přípustné až do jeho zrušení v roce 1993. V době vzniku samostatného Československa bylo přejato právo rakousko-uherské monarchie. Navzdory snahám o sjednocení roztržitého trestního práva došlo, jak bylo již výše naznačeno, k přijetí nového trestního zákona až v roce 1950 (zákon č. 86/1950 Sb.). Další rekonstrukcí je až trestní zákon

⁷ Hlinkovská, Iveta. *Trest smrti*. Praha: Univerzita Karlova, vydáno jako interní tisk PF UK, 1998, s. 67.

z roku 1961 (zákon 140/1961 Sb.) Všechny tyto zmíněné trestní předpisy trest smrti připouštěly.

Říšský zákon o zločinech a přečinech z roku 1852 trest smrti upravoval v hlavě druhé nadepsané „O trestání zločinů vůbec“, kde v § 12 mezi hlavními tresty stanoven právě trest smrti, který se vykonával jediným způsobem, který tehdejší zákon povoloval, a to provazem. Záhy po vzniku samostatného Československa ve snaze odstranit právní dualismus v důsledku přijetí říšských zákonů, byl v roce 1926 předložen návrh rekodifikace trestního práva hmotného, podle něhož měl být trest smrti pro oblast obecných trestných činů zrušen, zejména z důvodu nemožnosti nápravy justičního omylu.⁸ Namísto ukládání trestu smrti měl být ukládán doživotní žalář. Tento návrh však nikdy nebyl realizován. V pozdějším návrhu trestního zákona z roku 1937 se navrhovalo zpřísnění trestních sazeb, přičemž trest smrti by byl ukládán za závažné trestné činy. Avšak ani tento návrh nebyl nikdy uveden do života.

Ani přijetí nového trestního zákona v roce 1950 neznamenalo upuštění od provádění trestu smrti. Naopak v § 18 vymezoval tzv. hlavní druhy trestů, mezi něž patřil trest smrti, odnětí svobody a nápravné opatření. Co se týče způsobu provedení trestu smrti, ustanovení tohoto předpisu se nelišilo od předchozí úpravy, neboť stanovil, že trest smrti se vykoná oběšením. Odlišností však je, že v době zvýšeného ohrožení vlasti může být vykonán trest smrti zastřelením. Z hlediska ochrany lidského života je zároveň důležité ustanovení, které nedovoluje uložit trest smrti těhotné ženě. Nutno podotknout, že trestní právo bylo zejména v době socialismu „nástrojem převýchovy“ politické opozice, nicméně již po roce 1956 za politické delikty trest smrti uplatňován nebyl, a to ani po roce 1968 s příchodem vojsk Varšavské smlouvy, kdy se situace vrátila do starých kolejí a byly hojně uplatňovány tresty za politické delikty.

V roce 1961 byl národním shromážděním přijat nový trestní zákon č. 140/1961 Sb., který byl na svou dobu dosti pokrokový. Nicméně i podle tohoto zákona bylo přípustné ukládání trestu smrti. Na příklad za trestný čin vraždy byl stanoven trest odnětí svobody až na 15 let nebo trest absolutní. Důležitou v tomto ohledu byla novela trestního zákona č. 45/1977 Sb., která stanovila nový druh mimořádných trestů, a to trest odnětí svobody od 15 do 25 let. Tyto tresty bylo možno uplatnit namísto trestu smrti, což způsobilo značný pokles počtu vykonaných

⁸ Fenyk, J., *Návrh trestního zákona České republiky, příčiny a důsledky jeho nepřijetí (Odlišný vývoj a osud projektů trestních zákonů od vzniku samostatného Československa)*, Trestní právo 6/2006

absolutních trestů. Tato situace trvala až do účinnosti novely trestního zákona č. 175/1990Sb., kterou bylo uplatňování trestu smrti zrušeno.

V. Přípustnost umělého přerušování těhotenství a ochrana života

Dalším kontroverzním tématem, kde ani dnes nepanuje shoda v názorech na míru ochrany nenarozeného života, je provádění umělého přerušování těhotenství. I zde však prošla právní úprava v historii samostatného Československa určitým vývojem.

V době vzniku Československého státu platil Trestní zákon z roku 1852 č.117, jímž byl potrat legalizován v případech krajní nouze a k zachování života ženy. V ostatních případech byla žena trestána za pokus o potrat vězením od šesti měsíců do 1 roku. Při dokonaném provedení interrupce zavedl sazbu odnětí svobody 1-5 let pro ženu, vykonavatele potratu, eventuálně i otce dítěte, pokud mu byla prokázána spoluvina. Při ohrožení života ženy nebo jejího zdraví byla sazba odnětí svobody od pěti do deseti let.⁹ Vedle skutkové podstaty vyhnání plodu vlastního tento zákon znal i druhou skutkovou podstatu, tou bylo vyhnání cizího plodu, tedy proti vůli matky. Tresty se v obou případech příliš nelišily.

V historii samostatného Československa se setkáváme s problémem interrupcí v trestním zákoně z roku 1950 č.86, kde byla formulována trestní ochrana lidského plodu. Od předešlé úpravy se však příliš nelišil. Tehdejší trestní zákon trestal usmrcení lidského plodu, stanovil však beztrestnost pro tzv. indikaci lékařskou a eugenickou.¹⁰ Z hlediska sankcí snížil sazbu na 1 rok pro těhotnou ženu, ale zato zvýšil sazbu až na 10 let pro toho, kdo zákrok provede, s tou výjimkou, jedná-li se o lékaře a je-li jiným lékařem zjištěno, že by donošení plodu nebo porod vážně ohrozily život těhotné ženy.¹¹ Takový právní stav znamenal velký počet kriminálních potratů, které s sebou nesly i všechna negativa, jako například různé nemoci, následnou sterilitu, případně i úmrtí žen.

⁹ Karhan, J., Kovář, P., *Stav a vývoj zákonodárství umělého přerušování těhotenství ve světě a u nás*, (citováno 18.2.2006), dostupné z: <http://www.planovanirodiny.cz/view>

¹⁰ Černý, M. a Shelleová, I., *Právní úprava umělého přerušování těhotenství*, Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 15

¹¹ Barták, A., *Umělé přerušování těhotenství*, (citováno 28.2.2006), dostupné z: <http://www.volny.cz/a.bartak/upt.html>

Zlomovým byl proto rok 1957, kdy došlo k liberalizaci potratů. Byl přijat zákon č.68 o umělém přerušení těhotenství. Zákon připustil socioekonomické důvody k interrupci, zavedl institut interrupčních komisí, indikace rozšířil na zdravotní důvody a důvody „zvláštního zřetele hodné“¹² (např. pokročilý věk ženy). Potrat, který byl proveden jinak než způsobem přípustným podle tohoto zákona, byl kvalifikován jako trestný. Podmínkou pro přerušení těhotenství byl souhlas těhotné ženy, ale také bylo nezbytné předchozí povolení komise. Až na některé výjimky byla maximální hranice přerušení těhotenství tři měsíce.

Interrupční komise, povolující přípustnost přerušení těhotenství v souladu s právními předpisy, měly podle původních představ zákonodárce na ženy výchovně působit a propagovat účinné prostředky a způsoby zábrany nechtěného početí.¹³ Činnost interrupčních komisí se ukázala být velmi problematickou. Jejich úkolem mělo být posouzení každého jednotlivého případu se zřetelem na zájmy ženy, plodu, ale i společnosti. K rozhodnutí dochází teprve po uvážení všech okolností. V důsledku toho však komise způsobovaly ženám často traumatizující zkušenost, neboť se zabývaly zcela soukromými okolnostmi, a tím i často citlivými záležitostmi. Původním záměrem bylo, aby komise působily na těhotnou ženu výchovně, ale ve skutečnosti jednání před interrupční komisí vyvolávalo v ženách až neurologické potíže. V praxi se rovněž ukázalo, že jejich preventivní a pomocná funkce je bezvýznamná. Výsledkem jejich činnosti bylo, že celých 95% všech žádostí bylo vyřízeno kladně. Samotná existence těchto komisí, jak postupně vyšlo najevo, bránila rozšíření nových metod provádění interrupcí – tzv. miniinterrupcí, které vyžadují, aby časový interval od početí k provedení úkonu byl co nejkratší.¹⁴ Potrat prováděný právě miniinterrupcí znamená výrazné snížení rizik zdravotních následků.

Další změnou, ale i dalším krokem k liberalizaci je zákon č. 66/1986 Sb. Úprava tohoto zákona vychází z práva ženy rozhodovat o jejím mateřství. Zrušila roli interrupčních komisí a výrazně posílila rozhodovací volnost samotné ženy. Zákon rozlišuje jednak interrupci na žádost ženy (bez zdravotních důvodů) a interrupci ze zdravotních důvodů, která ovšem může být provedena pouze se souhlasem ženy nebo z jejího podnětu. Existují však určitá právní

¹² Karhan, J., Kovář, P., *Stav a vývoj zákonodárství umělého přerušení těhotenství ve světě a u nás*, (citováno 18.2.2006), dostupné z: <http://www.planovanirodiny.cz/view>

¹³ Kühn, Z., *Ochrana lidského plodu v trestním právu*, Praha: Institut pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1998, Praha: Institut pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1998 s. 20

¹⁴ Černý, M. a Shelleová, I., *Právní úprava umělého přerušení těhotenství*, Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 16

omezení provedení interrupce ve vztahu k věku ženy.¹⁵ Novým aspektem bylo i v roce 1992 zavedení zpoplatnění interrupce jako placené služby. Dnes jsou ze zdravotního pojištění hrazeny pouze potraty se zdravotní indikací.

VI. Právní úprava euthanasie

Problematika euthanasie je téma aktuální nejen v dnešní době, je to jedno z nejdiskutovanějších témat a zároveň z nejsložitějších. Právní úprava, která by euthanasii legalizovala u nás nikdy přijata nebyla, nicméně už ve 20tých letech 20. století můžeme zaznamenat pokusy o prosazení mírnějších trestních sankcí za usmrcení nevléčitelně nemocného trpícího člověka ze soucitu a z útrpnosti.

Právní úprava platná v době vzniku Československa v roce 1918 provádění euthanasie legální formou nepřipouštěla. Konkrétně šlo o již zmiňovaný rakouský trestní zákon z roku 1852 o zločinech, přečinech a přestupcích, podle něhož by bylo provedení euthanasie kvalifikováno jako vražda prostá.¹⁶ Nově vzniklá republika se s problémem, jaké právo bude platit v novém státě, vypořádala ve svém prvním zákoně č. 11/1918 tzv. recepční norma. Ta stanovila že veškeré dosavadní zemské a říšské zákony zůstávají prozatím v platnosti.¹⁷ Důsledkem toho však bylo, že v ČSR platily dva různé předpisy, neboť na Slovensku byl převzat trestní zákon uherský. Proto tak jako v jiných právních odvětvích dochází i v trestním právu po celé období existence první ČSR ke snahám o unifikaci práva.¹⁸ Ve 20tých letech 20. století probíhaly intenzivní snahy o rekodifikaci trestního zákona, v roce 1920 byla vytvořena Komise pro reformu trestního zákona. Tyto snahy vyústily v roce 1926 v předložení Osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech, v nichž se předpokládalo zavedení privilegované skutkové podstaty zabití, pro případy, že viník usmrtil někoho ze soucitu, aby uspíšil jeho nedalekou smrt a tím jej vysvobodil z krutých bolestí způsobených nezhojitelnou nemocí nebo z jiných tělesných muk, proti nimž není pomoci (§ 271 odst. 3).¹⁹ V těchto případech se zároveň

¹⁵ Karhan, J., Kovář, P., *Stav a vývoj zákonodárství umělého přerušení těhotenství ve světě a u nás*, (citováno 18.2.2006), dostupné z: <http://www.planovanirodiny.cz/view>

¹⁶ Zákon č. 117/1852 o zločinech, přečinech a přestupcích, § 134 upravuje zločin vraždy, § 135 pak stanovuje jednotlivé druhy vraždy – úkladná, loupežná, zjednaná a prostá

¹⁷ Vlček, E., *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*, Brno: Masarykova univerzita, 2006, str. 36

¹⁸ Vlček, E., *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*, Brno: Masarykova univerzita, 2006, str. 36

¹⁹ Fenyk, J., *Návrh trestního zákona České republiky, příčiny a důsledky jeho nepřijetí (Odlišný vývoj a osud projektů trestních zákonů od vzniku samostatného Československa)*, Trestní právo 6/2006

předpokládalo s ukládáním mírnějších trestů nebo dokonce s upuštěním od potrestání. Vzhledem k tehdejší společenské a hospodářské situaci, zejména hospodářské krizi na konci dvacátých let 20. století nebyla zamýšlená rekodifikace trestního zákona nikdy realizovaná.

Od unifikačních pokusů však ani v dalším vývoji upuštěno nebylo. V roce 1937 byl připraven nový návrh rekodifikace trestního zákona. Oproti předešlému návrhu z roku 1926 byla původní podstata usmrcení ze soucitu rozčleněna na dvě samostatné skutkové podstaty. V prvním případě se předpokládalo zavedení privilegované skutkové podstaty usmrcení na žádost, ta však nebyla podmíněna soucitem, nýbrž značným vzrušením myslí na přímo předcházející výslovnou a vážnou žádost usmrceného. V druhém případě návrh počítal se zavedením přečinu usmrcení ze soucitu. Nutnou podmínkou je v tomto případě rovněž přímo předcházející výslovná a vážná žádost usmrceného, rozdílem je podmínka soucitu, aby uspíšil neodvratnou smrt a vysvobodil trpícího z krutých bolestí, proti kterým není trvalé pomoci. Také tato osnova trestního zákona z roku 1937 zůstala nerealizována. Příčinou byla hluboká společenská krize způsobená rozdělením Československa a nástupem totalitního nacistického zřízení.²⁰

Dualismus v trestním právu se podařilo odstranit až v roce 1950 přijetím nového Trestního zákona č. 86/1950 Sb. Problematika euthanasie v něm nijak zohledněna nebyla a její provádění bylo klasifikováno buď jako vražda (§ 216) nebo účast na sebevraždě (§ 226). Obdobnou úpravu najdeme i v Trestním zákoně 140/1961 Sb., jež platí až do dnes, trestný čin vraždy upravuje § 219 a účast na sebevraždě nalezneme pod § 230.

Dalším pokusem o rekodifikaci trestního zákona z relativně nedávné doby je rozsáhlý návrh předložený vládou, jež byl projednáván v parlamentu v roce 2005 a 2006. Podle tohoto návrhu by usmrcení nevléčitelně nemocného na jeho přání bylo upraveno jako nová skutková podstata trestného činu (§ 115 Usmrcení na žádost), za který by byla uložena nižší trestní sazba, a to v maximální výši 6 roků. Návrh zákona byl schválen dne 30. 11. 2005 Poslaneckou sněmovnou ČR, ale zamítnut Senátem ČR dne 8. 2. 2006. O návrhu vráceném Senátem ČR bylo hlasováno 21. 3. 2006, Poslanecká sněmovna ČR však návrh nepřijala. Jedním z důvodů nepřijetí rekodifikace Trestního zákona byla právě problematika týkající se euthanasií, resp. skutkové podstaty trestného činu usmrcení na žádost. V návrhu byly dány

²⁰ Fenyk, J., *Návrh trestního zákona České republiky, příčiny a důsledky jeho nepřijetí (Odlišný vývoj a osud projektů trestních zákonů od vzniku samostatného Československa)*, Trestní právo 6/2006

požadavky na to, aby čin byl spáchán ze soucitu, což bylo kritizováno zejména z toho důvodu, že jde o příliš subjektivní kategorii, která se nemusí vztahovat jen k utrpení jiného, ale například k míře jeho bezmocnosti, psychickému stavu, atd.²¹ Další podmínkou byl dostatečně určitý projev vůle, čili žádost usmrcovaného a také somatická nemoc, jejíž bližší označení vzbuzovalo rovněž značnou pochybnost. Mimo to řadu neshod vyvolalo nevhodně zvolené rozpětí trestní sazby do 6-ti let s možností případné beztrestnosti pachatele, což se nedalo považovat za kompromis vzhledem k příliš přísným ustanovením o vraždě a omezenými možnostmi jeho zmírnění.

V současné době projednávaný návrh Trestního zákona již neobsahuje ustanovení, které by upravovalo provádění euthanasie. Takové jednání bude nadále subsumováno pod skutkovou podstatu vraždy, případně účasti při sebevraždě.

Současná právní úprava euthanasií je zachycena jak na ústavní úrovni v Listině základních práv a svobod, zejména v čl. 6 (právo na život), čl. 31 (právo na ochranu zdraví a na zdravotní péči) a v čl. 10 (právo na zachování lidské důstojnosti), tak také na úrovni zákonné. Euthanasie v podobě usmrcení na žádost či ze soucitu je v České republice považována za vraždu. Toto ustanovení najdeme v zákoně č. 140/1960, Sb., Trestní zákon § 219. Lze ovšem podle dosavadní právní úpravy počítat s určitým materiálním korigováním závažnosti některých jednání v závislosti na míře protiprávnosti, resp. společenské nebezpečnosti činu. Dále je provedení euthanasie trestáno podle § 230, účast na sebevraždě, přičemž Trestní zákon zde rozlišuje dva typy jednání naplňující znaky skutkové podstaty trestného činu. Jednak pachatel jiného k sebevraždě pohne, jednak jinému k sebevraždě pomáhá.²²

VII. Závěr

Pro celkovou představu o úrovni ochrany lidského života je důležité zmapovat právní úpravu práva na život jako takového, ale neméně důležité je zaměřit se i na právní úpravu ochrany lidského života v souvislosti s jeho kontroverzními aspekty, jako jsou okolnosti jeho počátku a konce. Právo bezesporu odráží celkový přístup společnosti k dané právem upravované

²¹ Fenyk J., *Návrh trestního zákona České republiky, příčiny a důsledky jeho nepřijetí (Odlišný vývoj a osud projektů trestních zákonů od vzniku samostatného Československa)*, Trestní právo 6/2006

²² Fenyk, J. *Stručné zamyšlení nad trestností usmrcení na žádost a z útrpnosti a v případě tzv. asistované sebevraždy (euthanasie)*, Trestní právo 6 / 2004

problematicke. O to náročnější je úloha práva, pokud ani ve společnosti nepanuje názorová shoda, jako tomu je v případě umělého přerušeni těhotenství, euthanasii či problematiky ukládání trestu smrti. Neméně důležitý je i historický pohled na vývoj právní úpravy v jednotlivých aspektech ochrany lidského života. Právě historický exkurz nám může nastínit přístup tehdejší společnosti k hodnotě lidského života, ať už jde o uplatňování trestních sankcí nebo o ochranu nenarozeného života a zároveň nastínit posun právní úpravy v průběhu sledovaného období.

Kontaktní údaje na autora - email:

darina.popovicova@centrum.cz